

БЕЛАРУСКА-ЛІТОЎСКАЕ СУПРАЦОУНІЦТВА Ў ПОШУКАХ ПРАЕКТАЎ СТВАРЭННЯ БЕЛАРУСКАЙ ДЗЯРЖАВЫ Ў ЧАС ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ (1916-1918 гг.)

Багалејша С.В.

г. Мінск, БНТУ

Важнай падзеяй, якая паўплывала на развіццё беларускаа нацыянальнага руху, стала Першая сусветная вайна. На акупіраванай германскімі войскамі тэрыторыі Беларусі ўжо з канца 1915 г. у якасці носьбіта беларускай ідэі дзейнічаў Беларускі Народны Камітэт (БНК) – каардынацыйны орган палітычных, грамадскіх і прафесійных арганізацый. Менавіта тут і ўзніклі праекты адраджэння беларускай дзяржаўнасці ў форме Канфедэрацыі ВКЛ, а потым “Злучаных Штатаў ад Балтыйскага да Чорнага мораў”. Гэтыя праекты разглядаліся беларускімі нацыянальнымі дзеячамі як спроба стварыць самастойную дзяржаву, выйсці на міжнародную арэну і заявіць аб сабе як аб нацыі, якая мае права на сваё ўласнае развіццё, уласную дзяржаўнасць і культуру. Рэалізацыя такога плана была накіравана на ўрэгуляванне з літоўцамі спрэчных тэрытарыяльных пытанняў і далейшае развіццё ўзаемаадносін паміж двума суседнімі народамі. Дзеячы беларускага нацыянальнага руху паўней хацелі выкарыстаць у сваіх інтарэсах сітуацыю, якая склалася ў Еўропе ў гады Першай сусветнай вайны. З 1916 г. беларусы ўпершыню выносяць пытанне аб неабходнасці стварэння сваёй дзяржаўнасці на міжнародную арэну.

З мэтай абароны нацыянальных інтарэсаў беларускага насельніцтва ў Вільні быў створаны Цэнтральны саюз беларускіх нацыянальных грамадскіх арганізацый. У красавіку 1916 г. БНК прадстаўляў усю Беларусь на канферэнцыі “прыгнечаных народаў Расіі” ў Стакгольме [15, с. 101]. Прадстаўнікамі БНК былі В. Ластоўскі і Я. Салавей. Акрамя беларусаў у гэтым з’ездзе ўдзельнічалі літоўцы, палякі, украінцы і прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей. Дзеячы нацыянальнага руху звярталіся за дапамогай да ЗША. 9 мая 1916 г. В. Ластоўскі і Я. Салавей сумесна з прадстаўнікамі іншых нацыянальнасцей Расійскай імперыі падпісалі тэлеграму на імя прэзідэнта ЗША В. Вільсана [12, л. 5]. У ёй быў змешчаны зварот да прэзідэнта, “галоўнага барца за

гуманнасць і справядлівасць”, у гэце тэлеграны таксама прыводзяцца факты аб “цяжкай долі” іншанародцаў, якія пражываюць на тэрыторыі Расійскай імперыі, а таксама да саюзнікаў Расіі ў вайне з просьбай аблегчыць “невыносныя пакуты” расійскіх нацыянальных меншасцей, садзейнічаць забеспячэнню ім усіх палітычных і культурных правоў. У заключнай частцы дакумента зазначалася: “Мы, прадстаўнікі прыцягнутых народаў і іншавярных таварыстваў Расійскай імперыі, абвінавачваем расійскі ўрад перад усім цывілізаваным светам і просім абараніць нас ад знішчэння” [11, л. 2]. Акрамя таго, дэлегацыя БНК на гэтай канферэнцыі выклала палітычную дэкларацыю, у якой было заяўлена, што “беларускі народ жадае вызваліцца з-пад расійскай улады і няволі” [9, с. 9]. Беларускія прадстаўнікі таксама засяродзілі ўвагу міжнароднай супольнасці на сацыяльным і нацыянальным прыгнёце беларусаў з боку самадзяржаўя. Пра важнасць значэння канферэнцыі гаворыць той факт, што дэпартамент паліцыі Асобага аддзела Расійскай імперыі ўважліва сачыў за яе ходам, а пасля заканчэння сакрэтным цыркулярам (на ўсялякі выпадак ён быў прысланы і ў Мінск) загадаў паліцыі “ўстанавіць нагляд за прыбыццём дэлегатаў у межы імперыі і ў выпадку іх з’яўлення падвергнуць усіх вобыску і арышту” [17, с. 23; 12, л. 5]. Таксама важным вынікам канферэнцыі стала заява аб стварэнні “Лігі інародцаў Расіі”.

Праз месяц беларусы зноў вялі размову ўласным голасам на міжнароднай палітычнай арэне. На гэты раз яны былі ўдзельнікамі III Кангрэса нацый, які праходзіў 27–29 чэрвеня 1916 г. у Лазане (Швейцарыя). Беларусы прадстаўлялі В. Ластоўскі і І. Луцкевіч, які быў на чале дэлегацыі, літоўцаў – Ю. Шаўліс і інш. Галоўным дакументам кангрэса была Дэкларацыя правоў нацый. Яе артыкулы прадугледжвалі абарону правоў асобы як часткі нацыі, калектыўных правоў нацыі, права на культурна-нацыянальную аўтаномію і імунітэт нацыі супраць эканамічнай эксплуатацыі. З’езд меў сваёй мэтай падрыхтаваць еўрапейскую грамадскую думку да раздзелу Расіі на шэраг нацыянальных дзяржаў. Кожная дэлегацыя чытала на французскай мове свой даклад і патрабавала для свайго краю незалежнасці. Доклады друкаваліся і рассылаліся ва ўсе ваюючыя і нейтральныя дзяржавы ў вялікай колькасці экзэмпляраў.

З галоўнай прамовай ад імя беларусаў выступіў І. Луцкевіч. Ён заявіў, што “ўжо каля году, як арміі расійская і нямецкая б’юцца на землях Беларусі і Украіны, і люд гэтых старонак мусіць цярпець усе жахі вайны, будучы выстаўлены на поўнае руйнаванне яго эканамічнага быту і спыненне культуры” [16, с. 178]. Акрамя таго, у выступленні выразна прагучала нежаданне жыць пад гнётам Расійскай імперыі, падкрэслівалася асаблівая роля ў палітычнай гісторыі беларускага народа Полацкага княства і Вялікага Княства Літоўскага.

У мемарандуме, які быў прадстаўлены беларускай дэлегацыяй, былі сфармуляваны патрабаванні беларускага нацыянальнага руху. 11 чэрвеня 1916 г. мемарандум быў падтрыманы на пасяджэнні Віленскага БНК. У прамове А. Луцкевіча гаварылася: “Цяпер, дзякуючы III Канферэнцыі народаў, мы маем магчымасць першы раз за 120 гадоў заявіць цывілізаванаму свету аб поўнай бяспраўнасці, ад якой мы пакутавалі ў Расійскай дзяржаве... Мы можам урэшце спадзявацца, што, які б ні быў канец вайны, народы Еўропы памогуць забяспечыць Беларусі палітычныя і культурныя правы, якія дадуць нашаму народу магчымасць вольна развіваць свае інтэлектуальныя і эканамічныя сілы, і што гэтыя правы дадуць нам магчымасць стаць гаспадарамі на нашай уласнай зямлі” [8, с. 5].

Пры гэтым беларускія дзеячы працягвалі прытрымлівацца сваёй папярэдняй пазіцыі – дзяржаўнасць Беларусі разглядалася выключна ў федэратыўнай сувязі з суседнімі народамі. У той час як літоўскія палітыкі пачалі даволі абыякава ставіцца да ідэі сумеснай беларуска-літоўскай дзяржавы. Яшчэ перад адкрыццём Канферэнцыі ў Лазане прадстаўнікі беларускай і літоўскай дэлегацыі падпісалі дакумент, у якім адзначалася: “Зыходзячы з таго, што Літва калісьці была незалежнай дзяржавай і, патрабуючы сваіх праў, яна не мае ніякага намеру супрацьдзейнічаць таму, каб народы, што жывуць у ВКЛ, асабліва беларусы, самі вырашалі свой лёс. Пры такім падыходзе Літва аднаўляла ўласную нацыянальную дзяржаву, страчаную са знікненнем ВКЛ, і адмаўляла беларусам у праве апеяваць да гістарычнага мінулага і гістарычнай дзяржаўна-палітычнай традыцыі” [10, с. 254].

У сваю чаргу, у 1915–1916 гг. група беларускіх дзеячаў, якія

засталіся ў Вільні, прыступілі да распрацоўкі асноў першай у гісторыі Беларусі нацыянальнай знешнепалітычнай канцэпцыі. У першую чаргу, яе асноўнымі аўтарамі і прапагандыстамі сталі браты Антон і Іван Луцкевічы. Будучыню Беларусі яны разглядалі ў цесным саюзе з дзяржавамі Балты і Украіны.

Асноўныя палітычныя патрабаванні беларускага нацыянальнага руху былі складзены на аснове рэферата, распрацаванага БНК на чале з А. Луцкевічам, – “Злучаныя Штаты ад Прыбалтыкі да Чорнага мора”. Чарнавік і чыставік гэтага рэферата захоўваюцца ў Цэнтральнай бібліятэцы Літоўскай акадэміі навук.

У рэфератае сцвярджалася, што беларускі народ існуе як самастойная нацыя са сваёй уласнай культурай, эканомікай і палітычным жыццём, таму беларусы маюць права на стварэнне незалежнай нацыянальнай дзяржавы. Аднак гэта была своеасаблівая канцэпцыя адраджэння беларускай дзяржавы – ідэя “Злучаных Штатаў ад Балтыйскага да Чорнага мора”. Гэта быў план шырокай канфедэрацыі, у яе павінны былі пасля Першай сусветнай вайны ўвайсці Беларусь, Літва, Латвія і Украіна. На змену ідэі аб незалежнай дзяржаве з аўтаномнымі тэрыторыямі прыйшла ідэя канфедэрацыі незалежных дзяржаў, моцнага іх эканамічнага і палітычнага блоку. Адною з прычын, па якой А. Луцкевіч выступаў за аб’яднанне Беларусі з суседзямі, з’яўлялася імкненне забяспечыць Беларусі выхад да мора. У магчымасці свабодна карыстацца марскімі шляхамі прыхільнікі гэтай канцэпцыі бачылі важнейшую ўмову развіцця нацыянальнай эканомікі. Гэтая канцэпцыя, хоць і была галоўнай, планавалася на перспектыву. Бліжэйшай задачай ставілася пытанне аб стварэнні літоўска-беларускай дзяржавы на захопленых Германіяй беларуска-літоўскіх землях у форме Канфедэрацыі ВКЛ.

Як сцвярджаў А. Луцкевіч, новая канцэпцыя грунтавалася на пэўных гістарычных абставінах, супольным гістарычным і культурным лёсе і неабходнасці больш эфектыўнага эканамічнага развіцця для ўсіх удзельнікаў канфедэрацыі. Гэтая ідэя павінна была зрабіцца своеасаблівым нацыянальным ідэалам для беларускага свядомага грамадства. Яе здзяйсненне магло б у найбольш поўнай меры забяспечыць беларускаму народу свабоду ўсебаковага развіцця і “праўдзівую волю” [8, с. 6]. Выхад да

Балтыйскага і Чорнага мораў пасадзейнічаў бы добраму эканамічнаму развіццю Беларусі.

“Вольная Беларусь у федэрацыі з вольнымі суседнімі народамі, свайго рода “Злучаныя Штаты” ад Балтыйскага да Чорнага мора – гэта найшырэйшы, найдалейшы палітычны ідэал, на якім сыйдуцца беларусы ўсіх партый, усіх палітычных напрамкаў”, – гаварылася ў артыкуле, надрукаваным у газеце “Гоман” [4].

Аднак гэты праект разглядаўся як перспектыўны. “Само сабой разумеецца, – гаварылася ў рэферэце, – што нельга ашукваць сябе надзеямі на лёгкае выкананне гэтага ідэалу. Калі б на яго выявілі згоду суседзі беларусаў, дык і так спаўненне яго мела б шанцы толькі пры адным варунку: пры поўным развале расійскай дзяржаўнай сістэмы” [8, с. 6]. Гэтая канцэпцыя была падтрымана БНК, БСДРГ і Віленскім камітэтам БСГ.

Стварэнне маладых дзяржаў ад Балтыкі да Чорнага мора і іх аб’яднанне ў адзіны саюз магло б змяніць традыцыйны баланс сіл у рэгіёне і садзейнічаць адыходу ад шматвякавога вагання паміж Расіяй і Польшчай, умацаванню абараназдольнасці нованароджаных дзяржаў і эфектыўнаму аднаўленню іх, разбуранай вайной, эканомікі. Аднак у тых палітычных умовах рэалізацыя дадзенай канцэпцыі была справай складанай. Беларускія палітыкі пераацанілі значэнне мора і недаацанілі імкненне суседніх краін – Літвы, Латвіі і Украіны – да стварэння ўласнай незалежнасці. Асабліва актыўна ў гэтым накірунку дзейнічалі літоўцы, якія лічылі свой нацыянальны рух, у адрозненне ад беларускага, больш моцным і арганізаваным. Яны пачалі дыстанцыравацца ад прапаноў стварыць адзіную беларуска-літоўскую дзяржаву, але канчаткова з беларусамі не парывалі. Тактыка двойной гульні давала магчымасць літоўскім палітыкам, з аднаго боку, пры неабходнасці атрымліваць падтрымку беларусаў на міжнароднай арэне, а з другога – выстаўляць тэрытарыяльныя прэтэнзіі на беларускія этнаграфічныя землі.

Прадстаўнікі Англіі, Францыі, іншых краін, якія прынялі ўдзел у Міжнародным кангрэсе, таксама засталіся глухімі да ўсіх патрабаванняў дзеячаў беларускага нацыянальнага руху. Спадзяванне, што прагрэсіўныя сілы Еўропы з павагай паставяцца да палітычных правоў беларусаў, аказалася марным. Урадам краін

Антанты была патрэбна Расійская імперыя, якая б працягвала далей вайну з Германіяй і яе саюзнікамі.

У лютым 1917 г. планавалася правесці ў Стакгольме другі з’езд “прыгнечаных народаў Расіі”. На яго павінны былі ехаць ад літоўцаў Юргіс Шаўліс, Анастас Смятона і Сцяпанас Кайрыс, а ад беларусаў – толькі А. Луцкевіч. Напярэдадні паездкі ў Стакгольм дэлегацыя павінна была сустрэцца з германскім канцлерам і абмеркаваць пытанне аб будучыні нашага краю. Але здарылася нечаканае: у Расіі адбылася рэвалюцыя, і немцы ўжо не бачылі патрэбы ў гэтым з’езде, таму ён быў адменены.

Аднак, нягледзячы на адсутнасць падтрымкі з боку вядучых еўрапейскіх краін, праца па кансалідацыі беларускіх грамадска-палітычных сіл працягвалася. Яе ўзначаліў БНК і Цэнтральны саюз беларускіх нацыянальных грамадскіх арганізацый. Яны аб’ядналі ў сваіх радах Беларускаю сацыял-дэмакратычную рабочую групу (БСДРГ), Хрысціянскі саюз (узначальваў К. Шафнагель), Беларускае таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны, Віленскі камітэт БСГ і некаторыя іншыя арганізацыі. Іх дзейнасць садзейнічала развіццю беларускага нацыянальнага руху, нацыянальнай ідэі і ідэі беларускай дзяржаўнасці [7, с. 42].

Не знайшоўшы падтрымкі ўрадаў і палітычных сіл краін Еўропы, беларускія дзеячы сталі наладжваць новыя перагаворы з Літоўскім камітэтам з “мэтай высветліць асновы сумеснага дзяржаўнага жыцця Літвы і Беларусі”. Для гэтага А. Луцкевіч падрыхтаваў адпаведную запіску, дзе падкрэсліў неабходнасць прадастаўлення беларусам у сумеснай беларуска-літоўскай дзяржаве роўных правоў з літоўцамі [1, с. 139]. Аднак літоўцы ў пачатку 1917 г. адмовіліся ад далейшых перагавораў, па рэкамендацыі Германіі канчаткова парвалі сувязі не толькі з беларусамі, але і з польскімі і яўрэйскімі нацыянальнымі цэнтрамі. Лідары літоўскага нацыянальнага руху выдалі 11 студзеня 1917 г. “Мемарандум аб аднаўленні незалежнай Літвы”. Яны клапаціліся аб стварэнні сваёй уласнай дзяржавы. Дакумент быў перададзены дыпламатам заходніх краін у Берліне. Вясной 1917 г. пачалася падрыхтоўка да стварэння пад пратэктаратам Германіі не Вялікага Княства Літоўскага, а літоўскай дзяржаўна-адміністрацыйнай адзінкі “малой Літвы”, без раўнапраўнага ўдзелу беларусаў. У сакавіку Ковенская і Літоўская

вайсковыя адміністрацыйныя акругі былі аб'яднаныя ў адну пад назвай “Літва”, куды трапіла і частка этнічных беларускіх земляў Віленшчыны [3].

Літоўскія дзеячы таксама ў ліпені мелі сустрэчу з канцлерам Германіі і прапанавалі яму канкрэтны праект будаўніцтва Літвы ў такіх граніцах, каб літоўцы мелі ў ёй колькасны перавес над беларусамі і іншымі нацыянальнасцямі краю. Літоўскія палітыкі, спасылаючыся на гістарычнае права, уключалі ў склад Літвы землі, якія на той час знаходзіліся ў Віленскай, Ковенскай, Гродзенскай, Сувалкаскай, Курляндскай губернях, а таксама ў Навагрудскім павеце Мінскай губерні і паўночнай частцы Ломжынскай губерні – да рэк Лык і Нараў [10, с. 255]. Сталіцай павінна была стаць Вільня. У ёй меркавалася стварыць краёвы орган улады – Тарыбу (савет, раду) у складзе 20 чалавек літоўцаў і прадстаўнікоў беларусаў, яўрэяў і палякаў. Трэба адзначыць, што падзены план стварэння літоўскай дзяржавы ў агульных рысах падтрымала нямецкае кіраўніцтва – разыходжанні паміж імі датычыліся толькі пытання аб тэрытарыяльным складзе будучай літоўскай дзяржавы. У сваю чаргу віленскія беларускія арганізацыі імкнуліся пераканаць літоўскі бок у неабходнасці далейшага супрацоўніцтва ў напрамку рэалізацыі праекта сумеснай беларуска-літоўскай дзяржавы і неабходнасці ўліку інтарэсаў усіх нацыянальнасцяў краю. Аднак голас беларусаў не быў пачуты. Такое развіццё падзей прывяло да пагаршэння адносін паміж літоўскімі і беларускімі арганізацыямі. Пазіцыя беларускага боку засталася нязменнай.

У сувязі з адбыўшыміся падзеямі ў пачатку верасня 1917 г. адбываецца канферэнцыя Беларускага народнага камітэта, Беларускай сацыял-дэмакратычнай работніцкай групы і Віленскага камітэта БСГ. Універсал канферэнцыі быў напісаны А. Луцкевічам, і ў ім паўтараліся ўжо вядомыя аргументы на карысць літоўска-беларускай дзяржавы з дзвюма аўтаномнымі тэрыторыямі. Пры гэтым у яе склад прадугледжвалася ўключыць усе беларускія і літоўскія землі з абодвух бакоў фронту [6, с. 20]. І нават упершыню выказваецца патрабаванне аб скліканні Устаноўчага сейму Літвы і Беларусі ў Вільні для выяўлення волі ўсіх жыхароў краю. Дзяржаўны лад будучай дэмакратычнай беларуска-літоўскай дзяржавы быў вызначаны наступным чынам: 1) перадача ўсёй

уласнасці ў рукі народа; 2) унутранае размежаванне аўтаномных Беларускай і Літоўскіх зямель паводле матчынай мовы жыхароў; 3) роўныя правы для ўсіх нацыянальнасцяў краю; 4) прызнанне дзяржаўных правоў за ўсімі мясцовымі мовамі [6, с. 20–21].

8 верасня адбываецца пасяджэнне Беларускага клуба ў Вільні, на якім 66 беларускіх актывістаў прымаюць напісаную А. Луцкевічам рэзалюцыю, у якой падтрымліваюць рашэнні канферэнцыі БНК, БСДРГ і Віленскага камітэта БСГ, а таксама палажэнні асноў праграмы БСГ адносна дзяржаўнага ладу будучай беларуска-літоўскай дзяржавы.

Аднак у той час у літоўскага боку ўжо былі зусім іншыя планы, у якія не ўваходзіла стварэнне беларуска-літоўскай дзяржавы. Ішла актыўная падрыхтоўка Літоўскай нацыянальнай канферэнцыі і фарміраванне на ёй свайго органа ўлады – Тарыбы. Па задумках літоўцаў Тарыба павінна была распаўсюджваць сваю дзейнасць і на беларускія землі. 13 лістапада 1917 г. прэзідэнт Нацыянальнага савета Літвы А. Смятона надрукаваў заяву аб размежаванні паміж Літвой і Беларуссю, у якой выказаў наступныя памкненні літоўцаў: “...Мы, літоўцы, адмаўляемся ад гістарычнай Літвы і патрабуем разам з гэтым толькі тэрыторыю, якую засяляе літоўскае племя. Гэта тэрыторыя абмяжоўваецца наступным чынам: пачынаючы ад Палангі, лінія праходзіць уздоўж прускай мяжы, затым праз Сувалкі і Гродна да Нёмана, адсюль праз Навагрудак да Бярэзіны... Такім чынам, абмежаваная тэрыторыя ахоплівае каля 80 000 квадратных кіламетраў і ў значнай большасці заселена нацыяй, якая гаворыць па-літоўску. Для будучай Літвы разглядаецца тэрыторыя, якая абмежавана з аднаго боку Нёманам, а з другога – прыблізна лініяй Аўгустаў – Беласток – Пружаны – Баранавічы – Навагрудак” [2, с. 50].

Даведаўшыся пра сепаратныя дзеянні літоўцаў, лідары беларускага нацыянальнага руху выступілі з ініцыятывай правядзення мітынгу беларускіх, літоўскіх, польскіх і яўрэйскіх сацыялістычных і дэмакратычных арганізацый. Мітынг адбыўся 16 верасня 1917 г., вёў яго Пранас Эйдукявічус (у будучым – адзін з заснавальнікаў кампарты Літвы). Удзельнікі мітынгу выказаліся, што “разглядаць пытанне аб будучыні Літвы, аб яе ўнутраных парадках, яе адносінах да суседніх дзяржаў і асновах супольнага

бытавання з сумежнымі краінамі правамочны толькі Устаноўчы сейм Літвы, выбраны свабодна ўсім насельніцтвам Літоўска-Беларускіх зямель, незалежна ад нацыянальнасці”. Нягледзячы на ўсе пратэсты, Літоўская канферэнцыя адбылася і абрала Тарыбу.

У сваю чаргу, беларусы працягвалі адстойваць ідэю канфедэрацыі, аб чым сведчыць наступны факт. 19 верасня 1917 г. беларусы перадалі мемарыял начальніку ўпраўлення акругі Літвы Обер-Оста, у якім вызначылі асноўныя тэзісы па пытанні палітычнай будучыні Беларусі і Літвы. У мемарыяле прадугледжвалася:

1) беларуска-літоўскія землі складаюць юрыдычна-дзяржаўную і эканамічна-гаспадарчую цэласнасць; 2) агульныя эканамічныя ўмовы краю патрабуюць свабоднага доступу да мора, а сістэма дарог і рэк звязвае яго асаблівым чынам з партамі Балтыйскага мора; 3) толькі адбудова страчанай дзяржаўнасці злучаных у адно цэлае літоўска-беларускіх зямель можа забяспечыць нашаму краю і яго людзям максімум свабоднага і ўсебаковага развіцця згодна з лозунгам еўрапейскай дэмакратыі аб праве народаў на самавызначэнне; 4) усе акупіраваныя беларуска-літоўскія землі складаюць аснову даўняга Вялікага Княства Літоўскага, якое ад самага свайго ўзнікнення складалася з дзвюх нацыянальнасцяў – літоўскай і беларускай, – “мы, прадстаўнікі беларускага грамадства”, выказваем жаданне беларускага народа, каб акупіраваныя беларуска-літоўскія землі ўтварылі незалежную суверэнную дэмакратычную дзяржаву, якая складаецца з дзвюх аўтаномных нацыянальна-тэрытарыяльных адзінак: беларускай і літоўскай. Мемарыял падпісалі 40 прадстаўнікоў беларускага грамадства [2, с. 50–51].

28 верасня 1917 г. А. Луцкевіч у артыкуле “Краёвая Рада Літвы” звярнуў увагу, што на Літоўскай нацыянальнай канферэнцыі прысутнічалі адны літвіны, што гэта нямецка-літоўскі план чарговага падзелу Беларусі. Аўтар піша: “Такі раздзел Беларусі, і без таго разарванай на дзве часткі ваенным фронтам, вызывае ў нас сур’ёзную трывогу: у межах “маленькай Літвы” пагражае пераварочванне ў літвінаў”. Падставай для такіх меркаванняў быў зварот кіраўнікоў літоўскай Рады да нямецкага канцлера і надрукаваная ў 1917 г. “этнаграфічная” карта Літвы. Аднак дзеянні

лідараў беларускага нацыянальнага руху можна таксама разглядаць як непаслядоўныя. Так, А. Луцкевіч не давяраў Тарыбе, але і не адмаўляў, не аспрэчваў яе. Ён спадзяваўся, што з Тарыбай можна дасягнуць кампрамісу і дабіцца прапарцыянальнага прадстаўніцтва ў ёй беларусаў і літоўцаў. Аднак гэтая канфігурацыя не была выгадна літоўскаму боку, бо па колькасці беларусы пераўзыходзілі іх.

30 верасня ў Вільні пад кіраўніцтвам І. Луцкевіча адбыўся беларускі мітынг-сход, на якім удзельнікі патрабавалі злучэння ў адной адміністрацыйнай арганізацыі Літвы ўсіх акупіраваных земляў Беларусі і прапарцыянальнага прадстаўніцтва беларусаў у Краёвай Радзе Літвы. Сярод 203 удзельнікаў былі прадстаўнікі Беларускага народнага камітэта, Беларускай сацыял-дэмакратычнай работніцкай групы, Сувязі незалежнасці і непадзельнасці Беларусі, Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны, іншых дабрачынных і культурна-асветных арганізацый. Прынятая рэзалюцыя заяўляла пратэст супраць падмены народнага прадстаўніцтва, скампанаванага Літоўскай Тарыбай, і патрабавала прапарцыянальнага прадстаўніцтва ўсіх народнасцяў краю ў дэмакратычна выбраным органе кіравання літоўска-беларускімі землямі [13, с. 118]. Для выпрацоўкі ўзгодненай пазіцыі беларусаў пры арганізацыі краёвай ўлады сход пастанавіў склікаць у Вільні асобную ад літоўцаў Беларускаю канферэнцыю.

4 кастрычніка прэзідыум беларускага мітынгу – Іван Луцкевіч, Вінцэнт Святаполк-Мірскі, Казімір Шафнагель, Антон Луцкевіч, Вацлаў Ластоўскі, Язэп Туркевіч і Язэп Салавей звярнуліся да нямецкага князя з просьбай запрасіць прадстаўнікоў беларусаў з правінцыі на супольную нараду па арганізацыі Беларускай канферэнцыі ў Вільні. Антонам Луцкевічам была складзена “Платформа Арганізацыйнага Камітэта дзеля склікання Беларускай канферэнцыі ў Вільні”.

4 кастрычніка прэзідыум беларускага мітынгу – Іван Луцкевіч, Вінцэнт Святаполк-Мірскі, Казімір Шафнагель, Антон Луцкевіч, Вацлаў Ластоўскі, Язэп Туркевіч і Язэп Салавей звярнуліся да нямецкага князя з просьбай запрасіць прадстаўнікоў беларусаў з правінцыі на супольную нараду па арганізацыі Беларускай канферэнцыі ў Вільні. Антонам Луцкевічам была складзена

“Платформа Арганізацыйнага Камітэта дзеля склікання Беларускай канферэнцыі ў Вільні”.

Пастанова склікаць прадстаўнічы форум акупіраванай Беларусі азначала, што фактычна ўпершыню ў сувязі з гістарычнай кан’юнктурай быў зроблены рэальны крок да фарміравання самастойнай беларускай лініі паводзін, выяўлення нацыянальных інтарэсаў беларускага народа.

У кастрычніку 1917 г. беларусы ізноў некалькі разоў звярталіся да князя Ізэнбурга-Бірштэйна з просьбай “стварэння падрыхтоўчага камітэту для сазыву ў Вільні беларускай канферэнцыі з усіх Беларускіх зямель акупацыі” [14, с. 216-217]. На працягу чатырох тыдняў ішоў працэс узгаднення з немцамі арганізацыйных момантаў і быў створаны арганізацыйны камітэт Беларускай канферэнцыі. 17 кастрычніка 1917 г. аргкамітэт афіцыйна паведаміў пра сваё заснаванне Яўрэйскаму цэнтральнаму камітэту ў Вільні, а 23 лістапада ў газеце “Гоман” быў апублікаваны персанальны склад прэзідыума Арганізацыйнага камітэта для склікання канферэнцыі, паведамлялася пра час і месца правядзення яго штодзённых пасяджэнняў. Аргкамітэт звярнуўся да “свядомых і чынных беларусаў на ўсім абшары акупацыі” з прызывам прыняць удзел у падрыхтоўчай рабоце дзеля склікання Беларускай канферэнцыі ў Вільні. Асноўная платформа Арганізацыйнага камітэта складалася з двух пастулатаў. 1. Галоўная мэта Камітэта – злучэнне ў адно ўсіх кругоў і ўсіх палітычных накірункаў беларускага грамадства дзеля агульнанацыянальнай справы: сазыву агульнабеларускай нацыянальнай Канферэнцыі ў Вільні. 2. Палітычны кліч: незалежнасць усіх Беларуска-Літоўскіх зямель акупацыі з далучэннем закардоннай Беларусі. “Ідэал свядомага беларускага грамадства, – пісаў “Гоман”, – збудаваць сваю дзяржаву на такіх асновах, каб яна злучыла ізноў разарваныя ваенным фронтам беларускія землі, сабрала разам усю беларускую многамільённую сямейку, забяспечыла магчымасць усестаронняга нацыянальнага, эканамічнага, грамадзянскага развіцця ўсім жыхарам краю без розніцы роду і племя” [5]. Аднак акупацыйная ўлада дала дазвол толькі на падрыхтоўчую нараду, а не на саму Беларускую канферэнцыю.

25 студзеня 1918 г. нарада пераўтварылася ў Беларускую

нацыянальную канферэнцыю, у якой прынялі ўдзел прадстаўнікі акупіраванай часткі Беларусі (Віленшчыны, Гродзеншчыны і часткі Міншчыны). Канферэнцыя выказалася за адбудову незалежнай беларуска-літоўскай дзяржавы. З архіўных матэрыялаў мы можам даведацца пра парадак дня і матэрыялы канферэнцыі. Зберагліся таксама тэзісы рэферата А. Луцкевіча на Беларускай канферэнцыі, накід рэзалюцыі па культурна-нацыянальных справах. У першай рэзалюцыі гаворыцца пра беларуска-літоўскую дзяржаву. У другой – аб роўных правах нацыянальнасцяў, аўтаномных этнаграфічных тэрыторыях будучай беларуска-літоўскай дзяржавы, аб забеспячэнні правоў беларускай мовы ў публічным жыцці і школах. У трэцяй рэзалюцыі канферэнцыя канстатавала неабходнасць усталяваць сувязі з адрэзанай ваенным фронтам часткай беларускага народа. У чацвёртай – выказваўся пратэст супраць намаганняў палякаў далучыць да Польшчы беларускія землі. Пятая рэзалюцыя ўтрымлівала пратэст супраць разгону расійскім войскам у ноч з 30 на 31 снежня 1917 г. Беларускага Кангрэсу. Канферэнцыя скончылася 27 студзеня. Важным вынікам канферэнцыі было стварэнне Беларускай Рады ў Вільні (ВБР). Канферэнцыя праходзіла пад лозунгам: “Мы хочам быць незалежнымі ў сваіх этнаграфічных межах” [14, с. 219–220].

Яшчэ раней з дапамогай нямецкай улады ў Вільні 18–22 верасня 1917 г. адбылася Літоўская канферэнцыя “прадстаўнікоў нацыі” і была створана дзяржаўная рада – Тарыба – як вярхоўны орган Літвы. Тарыба абвясціла сябе “дзяржаўным цэнтрам Літвы”, і беларусы нямецкай акупацыі ўваходзяць у яе склад “у якасці прадстаўнікоў падначаленай народнасці” [10, с. 255].

Нягледзячы на захады беларускіх нацыянальных дзеячаў, нямецкія палітыкі прыярытэт аддавалі палітычным імкненням літоўцаў па стварэнні дзяржаўнасці ў межах этнаграфічнай Літвы. Яны лічылі, што літоўцы былі больш падрыхтаваныя да дзяржаўнага ўладкавання грамадства. У рэшце рэшт, 16 лютага 1918 г. была абвешчана Літоўская Рэспубліка.

Такога павароту падзей ніхто не чакаў, і ён некалькі працягваў дзеячаў беларускіх арганізацый, што выразна выявілася ў скліканні 25–28 студзеня 1918 г. у Вільні супольнай канферэнцыі прадстаўнікоў беларускага нацыянальнага руху на акупіраванай

тэрыторыі. Падчас яе работы ў процівагу Літоўскай Тарыбе была створана Віленская беларуская рада (ВБР) на чале з А. Луцкевічам. ВБР аб'яўлялася каардынацыйным цэнтрам беларускіх арганізацый і прадстаўнічым органам у акупаванай Германіяй Беларусі. Беларускі народны камітэт спыніў сваё існаванне. Нацыянальны рух у Беларусі і Літве пачаў развівацца па розных накірунках. 23 сакавіка 1918 г. нямецкі кайзер прызнаў незалежнасць Літвы. Канцэпцыя беларуска-літоўскай федэрацыі страціла актуальнасць. Усе спробы віленскіх беларускіх арганізацый паўплываць на пазіцыю літоўскіх нацыянальных арганізацый, пераканаць іх у неабходнасці супрацоўніцтва і ўліку інтарэсаў усіх нацый краю былі беспаспяховымі.

Такім чынам, дзеячы беларускага нацыянальнага руху, якія засталіся на захопленай праціўнікам тэрыторыі падчас Першай сусветнай вайны, вымушаны былі праводзіць нацыянальную работу ва ўмовах акупацыі. У многім яны разлічвалі на дапамогу заходніх краін. Лідары беларускага нацыянальнага руху пачалі звязваць свае надзеі з Германіяй і яе саюзнікамі, займаючы антырасійскія пазіцыі. Яны марылі аб утварэнні нацыянальнай дзяржавы. Гэтай мэце і служылі распрацаваныя праекты ўзнаўлення дзяржавы – ідэя Канфедэрацыі ВКЛ і ідэя “Злучаных Штатаў ад Балтыкі да Чорнага мора”. Апошняя канцэпцыя найперш тлумачылася эканамічнымі матывамі і жаданнем мець выхад Беларусі да Балтыйскага і Чорнага мораў. Аб'яднанне маладых дзяржаў ад Балтыкі да Чорнага мора ў адзіны саюз магло б змяніць традыцыйны баланс сіл у рэгіёне і садзейнічаць адыходу ад шматвекавога вагання паміж Расіяй і Польшчай, умацаванню абараназдольнасці нованароджаных дзяржаў і эфектыўнаму аднаўленню іх, разбуранай вайной, эканомікі. Аднак з-за палітычных інтрыг Берліна і ва ўмовах вайны гэтая ідэя засталася няздзейсненай.

Нягледзячы на памылкі і асобныя недахопы, трэба адзначыць, што паслядоўныя, рашучыя крокі, зробленыя прадстаўнікамі беларускага нацыянальнага руху на акупіраванай тэрыторыі ў вырашэнні шматлікіх пытанняў, звязаных з нацыянальнымі інтарэсамі беларусаў, заслугоўваюць увагі.

Выкарыстаныя крыніцы і літаратура

1. Апостол нацыянальнага возраджэння (дакументы і матэрыялы аб А.Луцкевічы). Подгот. В.Н. Михнюк, Н.М. Климович, А.И. Гесь // Нёман. 1995 - № 1. С. 127-166.

2. Беларусь у палітыцы суседніх і заходніх дзяржаў (1914 – 1991 гг.): зборнік дакументаў і матэрыялаў: у 4. т. / Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Т. 1.: 1 жніўня 1914-18 сакавіка 1921 гг.: у 2-х ч., ч. 1: 1 жніўня 1914 – 31 снежня 1919 гг. / [складальнікі: А.Ф. Вялікі і інш.]. – Мн., Юніпак, 2008 - 537 с.

3. Гоман. – 1917. – 5 чэрвеня

4. Гоман. – 1917. – 9 лістапада

5. Гоман. – 1917. – 20 лістапада

6. Знешняя палітыка Беларусі: зборнік дакументаў і матэрыялаў / Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь [і інш.]; [Склад.: У. М. Міхнюк, Рэдкал.: І.І Антановіч (старшыня) і інш.] - Т. 1. (1917-1922 гг.). Мн.: БелНДІДАС: Выдавецкі цэнтр БДУ, 1997. – 395 с.

7. Луцкевич Антон: Материалы следственного дела НКВД БССР / Подгот. к печати, введение и комментарии В.Н. Михнюка, Н.М. Климовича и А.Н. Гесь. – Мн.: БелНИИДАД, 1997. – 204 с.

8. Луцкевіч А. Злучаныя Штаты ад Балтыйскага да Чорнага мораў / А. Луцкевіч // Свабода. – 1990. - № 2. – С. 5-8

9. Луцкевіч А. Палітычныя лозунгі беларускага руху / А. Луцкевіч // Зборнік “Наша Ніва”. – Вільня, 1920. – С.8-18

10. Мікніс Р. Літва і Беларусь: перапеты дзяржаўнасці ў пачатку 20 ст. / Р. Мікніс // Беларусіка-Albarutenika. – Мн., 1997. – Кн. 6. – Ч. 1. – С. 249-257

11. НАРБ. – Ф. 325. – Воп. 1. – Спр. 178. – Л. 29, 39. – 40 л.

12. НАРБ. – Ф. 2499. – Воп. 1. – Спр. 299. – Л. 2, 5

13. Рудовіч С. Час выбару: Праблема самавызначэння Беларусі ў 1917 г. / С. Рудовіч. Ін-т гісторыі Нац. Акад. навук Беларусі – Мн.: НВК “Тэхналогія”, 2001 – 200 с.

14. Сідарэвіч А. Антон Луцкевіч: ад краёвасці да незалежнасці (1916-1918)(агляд крыніцаў БДАМЛМ) / А. Сідарэвіч // Архіўныя чытанні І-ІІІ. Складальнікі: Г.В. Запартыка і інш. / Матэрыялы

навуковай канферэнцыі 2003-2005 гг. – Вып. 1. – Мінск: РІВШ, 2006. – С. 209-222

15. Цобкала А. Нацыянальны рух у гады Першай сусветнай вайны (1915 пачатак 1917) / А. Цобкала // Пытанні гісторыі і метадыкі выкладання. Зб. навуковых арт. – Мн., 1998. – Вып. 1. – С. 98-104

16. Цуба М. В. Беларускі нацыянальны рух у перыяд паміж дзвюма дэмакратычнымі рэвалюцыямі (1907-1917) / М.В. Цуба – Брэст, 2003. – 195 с.

17. Щавлинский Н.Б. Белорусское национальное движение в годы Первой мировой войны / Н.Б. Щавлинский – Мн.: РИВШ, 2001. - 136 с.

РОССИЙСКИЕ РЕВОЛЮЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ И.Л. СОЛОНЕВИЧА

Богданович А.И.

г. Минск, БНТУ

Солоневич Иван Лукьянович, политический эмигрант, писатель, который является ценным свидетелем истории повседневной жизни России периода трех российских революций. Он воспринимал историю России, как простой обыватель, студент и репортер и просто человек, живущий в Российской империи и Советской России, а также как эмигрант и житель Германии предвоенного, военного и послевоенного периода. Пожалуй, фотографические наблюдения повседневной жизни людей это самая интересная часть его литературного наследия, во-первых, потому что с течением времени становится всё меньше и меньше свидетелей тех поворотных для истории человечества событий, во-вторых, потому, что И.Л. Солоневичу удаётся делать из событий этой обыденности, далеко идущие выводы философско-исторического характера, которые так же представляют немалый интерес для современных исследователей.

И.Л. Солоневич был сторонником самодержавной монархии (отличной от абсолютной и конституционной монархий западного образца). Этому вопросу посвящён основной труд И.Л. Солоневича «Народная монархия», где он чётко разграничивает абсолютизм и самодержавие. Его становление как автора происходило под влия-